

HIMNA KOT SIMBOL NARODA: PREMISLEK OB STOLETNICI NASTANKA PREMIKLOVE ZDRAVICE

NATAŠA CIGOJ KRSTULOVIC
Znanstvenoraziskovalni center SAZU

Izveček: Čeprav je bila Zdravljica kot slovenska himna zakonsko določena šele pred poldrugim desetletjem, ima dolgo in zanimivo zgodovino. Primerjava Zdravljice z drugimi državnimi himnami pokaže nekaj posebnosti, ki izvirajo iz značilnosti njene besedne in glasbene vsebine ter njune povezave. Namen razprave je prikazati slovensko himno kot politični, glasbeni in literarni simbol naroda skozi njeno zgodovino recepcije.

Ključne besede: slovenska himna, zgodovina glasbe na Slovenskem

Abstract: Although Zdravljica was only adopted as the national anthem in 1990, its history is long and interesting. In comparison with other national anthems, its particularities result from its lyrical and musical contents and the relationship between them. The main purpose of this article is to examine the history of reception of the Slovenian national anthem separately as a political, musical and literary symbol of the nation.

Keywords: Slovenian national anthem, history of music in Slovenia

Uvod

Himna se je v sedanjem splošno uveljavljenem pojmovanju utrdila kot pesem, ki služi počastitvi države ob pomembnih državnih dogodkih in drugih svečanostih.¹ Poleg grba in zastave je himna eden izmed treh uradnih državnih simbolov, zapisana je kot ustavna kategorija, njena vsebina in oblika ter raba so podrobno določene z zakonom. Slovenska himna *Zdravljica* je ena najmlajših državnih himen, pa vendar ima zanimivo in dolgo zgodovino. Od njene uglasbitve mineva letos natanko sto let. Čeprav zaradi svoje preproste glasbene strukture doslej ni prebudila posebnega zanimanja muzikološke stroke, pa je okrogla obletnica priložnost za predstavitev njenega pomena skozi zgodovino recepcije. Ne nazadnje tudi večina drugih državnih himen nima večje umetniške vrednosti in je njihova vrednost sorazmerna z njihovo funkcijo.

¹ Pojem himna je v *Enciklopediji Slovenije* opisan kot »vsaka slavlilna pesem z zanosno dikcijo« in se nanaša na cerkvene, narodne, državne, mednarodne in druge himne. Gl. Kajetan Gantar, *Himna, Enciklopedija Slovenije* 4, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1990, str. 32. Muzikološka literatura obravnava hvalnice v povezavi z glasbo. Glede na rabo, ki se je manifestirala skozi tisočletno zgodovino njihovega obstanka, sta ločena pojma himnus in himna. V leksikonu *Glasba* je himnus pojasnjen: »[...] v gr. antiki hvalnica različnim bogovom ali junakom, v starokršč. obdobju hvalnica bogu [...]«. Himna je razložena kot »slavnostna, vznesena pesem, ki izraža zavest idejne, narodne in državne ipd. pripadnosti«. Gl. *Glasba*, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1981, str. 107.

V zgodovinski spomin slovenskega naroda je *Zdravljica* vtisnjena vse od prve objave Prešernovega besedila leta 1848 in prve izvedbe Premrlovega zbora leta 1917. Njen status se je konkretiziral v učinku, ki ga je imela pri izvajalcih in poslušalcih na občutja pripadnosti narodu. Reprezentativna funkcija slovenske himne je institucionalizirana, drugače pa je z družbeno funkcijo *Zdravljice*, ki se je v preteklosti uresničevala zlasti v dejanjih recepcije in je bila časovno spremenljiva. Pomembne so bile dane okoliščine, v katerih se je *Zdravljica* izvajala, torej njena vloga ter pogostost izvedb na pomembnejših narodnih in kulturnih prireditvah.

Namen pričujočega prispevka ni kritično ovrednotenje slovenske himne, temveč raziskati himno kot politični simbol na Slovenskem ter po drugi strani ugotoviti kdaj in na kakšen način se je slovenski narod identificiral s svojo sedanjo himno, z njenim besedilom in melodijo, ne nazadnje je od nastanka Prešernovega besedila do Premrlove uglasbitve preteklo več kot šestdeset let, od tedaj pa do njene institucionalizacije nadaljnjih več kot osem desetletij. Izhodiščna točka historičnega prikaza recepcije bo prvo obdobje, v katerem se je Prešernova *Zdravljica* uveljavila kot literarni simbol naroda in se je izoblikoval mit o Prešernu, največjem slovenskem pesniku. Istočasno, torej v drugi polovici 19. stoletja, se je v zavesti Slovencev kot njen glasbeni simbol utrdila Jenkova budnica *Naprej*.

Od pomladi narodov do 1905:

Prešernova Zdravljica, Cesarska pesem, Hej Slovenci in Naprej

Od časov narodne prebuje, ko je slovenska nacionalna zavest še temeljila na jeziku, kot temeljnem narodnostnem razločevalnem znamenju, so v čitalnicah slavili dva pesnika; februarja, na svečnico, so prirejali bésede v čast Valentinu Vodniku, avtorju prvega zapisa besede Slovenija, decembra, na pesnikov rojstni dan, so slavili Franceta Prešerna. V revolucionarnem letu 1848 je bila tudi prvič v celoti objavljena Prešernova *Zdravljica*.² Njen nastanek niso spodbudile zunanje okoliščine, saj je nastala štiri leta prej v zgodovinsko relativno mirnem času. Pesnikovi verzi o svobodi in enakosti med narodi, vsebovani v obliki napitnice, so prvič postali aktualni v revolucionarnem letu, ko je bila izražena zahteva po združitvi slovenskega etničnega ozemlja v eno upravno enoto s slovenščino kot uradnim jezikom.³

Vse od pesnikove smrti istega leta se je mit o Prešernu, največjem slovenskem pesniku, vse bolj utrjeval. Od konca šestdesetih let 19. stoletja je postajalo občudovanje Prešerna vse bolj izrazito in se je na zunaj kazalo tudi z množičnimi narodnimi prireditvami njemu v čast. Leta 1872 se je slovesnosti ob odkritju spominske plošče na pesnikovi rojstni hiši udeležilo nekaj tisoč rodoljubov. Benjamin Ipavec je ob tej priložnosti uglasbil besedilo Josipa Stritarja *Na Prešernovem domu*. Besedna in glasbena vsebina slavnostne kantate »za moški zbor, četverospjev, tenor in bariton solo s spremljevanjem klavirja« sta tipičen odraz potreb in duha časa. Hvalnica Prešernu, največjemu mojstru pevcu slovenskega jezika, je

² *Kmetijske in rokodelske novice* 6/1848, 17, str. 69–70; Boris Paternu, *France Prešeren 1800–1849*, Ljubljana, Dr. A. Kovač in Znanstveni svet Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 1994, str. 213.

³ Več o ideji Zedinjene Slovenije gl. Stane Granda, *Zedinjena Slovenija, Enciklopedija Slovenije* 15, Ljubljana, Mladinska knjiga, 2001, str. 146–147.

zasenčila celo izvedbo prve slovenske oper(et)e. Slaba tri desetletja kasneje, leta 1900, je ob stoletnici pesnikovega rojstva Glasbena matica priredila slavnostni koncert, na katerem so izvajali novo hvalnico z naslovom *Prešernu*, ki jo je na besedilo Antona Funtka uglasbil Anton Nedvž. Moški zbor je začel z veličastnim unisonom na besede »Slava odmeva, slava, slava najboljšemu sinu«.

Pomen Prešernovih pesmi razkrivajo tudi njihove uglasbitve vse od začetka druge polovice 19. stoletja, ki so kvantitativno in kvalitativno presegle uglasbitve besedil drugih ustvarjalcev. Kljub temu, da so v obdobju čitalništva besedni in glasbeni ustvarjalci stregli potrebam po preprostih budnicah z domoljubno vsebino, pa so bile Prešernove pesmi tiste, ki so jih izbirali umetniško občutljivejši ustvarjalci. Med najstarejšimi uglasbitvami Prešernovih pesmi so Flajšmanove *Od železne ceste*, *Pod oknam* in *Mornar*. Slednji, natisnjeni že v prvem zvezku zbirke *Slovenska gerlice* leta 1848, sta kasneje ponarodeli.⁴ Peti in šesti zvezek, *Venec slovenskih pesem dr. Fr. Prešerni, napevi od Kamillo Mašek-a* (obj. 1859 in 1860), sta izjema omenjene zbirke, ki je bila po svojem namenu pesmarica za široko rabo. Ni naključje, da je talentirani Kamilo Mašek, ki ga k ustvarjanju ni gnalo rodoljubje kot druge, večinoma diletantske glasbene ustvarjalce, izbral besedila Prešernovih pesmi. Bliže so bile njegovi umetniški naravi. Celo Davorin Jenko, avtor številnih priložnostnih budnic in rodoljubnih pesmi, je svoj tretji opus z naslovom *Fr. Prešernove pesmi* (obj. 1862) posvetil temu pesniku.⁵

Čeprav sta v šestdesetih letih 19. stoletja Prešernovo *Zdravljico* (oziroma del nje) uglasbila dva za tedanji čas pomembna skladatelja, Davorin Jenko in Benjamin Ipavec, pa se skladbi nista uveljavili. Jenkova *Zdravljica* za glas in klavir (obj. 1862) in Ipavčeva *Napitnica* za solo, klavir in zbor (obj. 1864) sta napitnici. Jenko je skladbo zasnoval v kitični obliki na prvo, drugo, tretjo, peto in šesto kitico Prešernovega besedila, Ipavec je izbral le prvo kitico.⁶ Najverjetneje je vzrok temu, da skladbi niso izvajali na čitalniških odrih, prav v njuni vsebini, ki se razlikuje od budniškega zanosa pesmi, ki so jih takrat narodno zavedni Slovenci potrebovali in peli.

Zaradi pomanjkanja izvirnih domoljubnih pesmi so v slovenskih čitalnicah prepevali pesmi drugih slovanskih narodov, prevedene v slovenski jezik. Že na prvi bése di Slovenskega društva, ki je bila 30. maja 1848 v Stanovskem gledališču, so peli tudi tri pesmi, ki so imele status himne oziroma so ga kasneje pridobile: uradno himno monarhije, češko domoljubno pesem v slovenskem prevodu *Kje dom je moj*, ki je danes češka himna⁷ in himno panslavizma

⁴ Zanimiva je objava ponarodele Prešernove pesmi *Mornar* v Bajukovi zbirki *Slovenske narodne pesmi*, ki jo je izdala Glasbena matica leta 1912. Avtor besedila, torej Prešeren, je naveden, avtor melodije pa ne. Melodija ni identična niti s Flajšmanovo niti z Maškovo v njunih uglasbitvah istega besedila.

⁵ Jenko je v tej zbirki objavil pet skladb na besedila Prešernovih pesmi: *Kam?*, *Zdravljica*, *K slovesu*, *Strunam* in *Mornar*. Razen prve pesmi sta ostale pred njim uglasbila že Kamilo Mašek in Jurij Flajšman.

⁶ Kljub kasnejši objavi je Benjamin Ipavec verjetno uglasbil del Prešernove *Zdravljice* še pred Jenkom. Podobnost med obema skladbama je lahko naključna, lahko pa napeljuje tudi k domnevi, da je Jenko Ipavčevo skladbo poznal in mu je služila kot model.

⁷ *Kde domov můj* je uglasbil leta 1834 František Jan Škroup za igro s petjem *Fidlovačka* Josefa Kajetana Tyla. Gl. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* 17, 2. izdaja, London, Macmillan Publishers Limited, 2001, str. 664.

s slovenskim naslovom *Hej Slovenci*. Prireditev so začeli s himno avstrijskega cesarstva.⁸ Naslovili so jo *Slovincov národní pesem* in jo objavili na začetku prvega zvezka zbirke *Slovenska gerlica*.⁹ Verjetno prav zaradi Haydnove melodije, ki je sugestivna in hkrati preprosta, je bila pesem pri Slovencih tako priljubljena, da je ponarodela. Prvič so jo peli še v nemškem jeziku v Ljubljani že v letu njenega nastanka, leta 1797. Prevod prvih štirih vrstic v slovenski jezik je takrat objavil Valentin Vodnik v *Lublanskih Novizah*.¹⁰ V objavi pesmi v *Slovenski gerlici* pol stoletja kasneje Haydn ni naveden kot avtor glasbe, pač pa je zapisano »napev stari«. Zanimivo pa je, da je kot avtor besedila naveden Blaž Potočnik. Tu gre verjetno za uredniško nedoslednost, saj je Potočnik, ki je sicer tudi pisal preproste pesmi in za didaktične potrebe prevajal iz nemščine, pesem verjetno le prevedel v slovenščino. Tudi v drugem zvezku iste zbirke je pesem z naslovom *Cesarska pesem* objavljena brez navedb avtorjev. Slovenci so se identificirali s svojo uradno državno himno vse do razpada monarhije. Še leta 1915 je Franc Kimovec v svojem prispevku v reviji *Dom in svet* pripisal tej pesmi oznako »naša«.¹¹

Še mnogo dlje kot *Cesarska* pa se je na Slovenskem kot himna ohranila pesem, ki je slavila gibanje za kulturno in politično združitev vseh Slovanov. Pesem, ki se je v slovenskem prevodu začela s *Hej Slovenci*, je širila ideje panslavizma.¹² Te so po marčni revoluciji odmevale med vsemi slovanskimi narodi in tudi med Slovenci. Pesem se je tako globoko vtisnila v zgodovinski spomin vseh slovanskih narodov, da so jo prepevali še desetletja potem, ko njeno besedilo ni bilo več aktualno. Bila je tudi himna sokolskega gibanja. *Hej, Slovani* so peli v takratni Jugoslaviji med drugo svetovno vojno, po njej pa je v novi Jugoslaviji zaradi neuspešnih natečajev za izbor nove himne opravljala funkcijo himne, dokler le-ta ni bila tudi uradno razglašena za himno v ustavi iz leta 1988.¹³

⁸ Nastanek cesarske himne so spodbudili močni domoljubni občutki v času, ko je Avstriji grozila Francija. Joseph Haydn je melodijo napisal na pobudo grofa Josepha Franza Saurau-a, ki je želel tako himno, kot so jo imeli Angleži. Haydna naj bi melodija angleške himne navdihnila že med njegovim bivanjem v Angliji med letoma 1790 in 1795. Besedilo Lorenza Leopolda Haschka, jezuita, prostozidarja in dvornega pesnika, je skladatelj uglasbil med oktobrom 1796 in januarjem 1797. Prvič je bila cesarska himna izvedena ob rojstnem dnevu cesarja 12. februarja 1797. Gl. Manfred Wagner, *Die Nationalhymnen Österreichs, Österreichs politische Symbole: historisch, ästhetisch und ideologiekritische beleuchtet*, ur. Norbert Leser in Manfred Wagner, Wien [...], Böhlau Verlag, 1994, str. 231–239; Birgit Glaner, *Nationalhymnen, Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, Sachteil 7, 2. izdaja, Kassel [...], Bärenreiter, 1997, stolp. 17.

⁹ Takrat so s himno slavili še avstrijskega cesarja Ferdinanda. Po njegovi smrti kmalu zatem so začetni verz pesmi »Slava našimu cesarju Ferdinandu milimu« zamenjali z »Bog ohrani, bog obvari nam cesarja, Avstrijo!«. Himna s spremenjeno različico besedila je bila objavljena v drugem zvezku *Slovenske gerlice*, ki je izšel skupaj s prvim zvezkom v Ljubljani jeseni 1848.

¹⁰ *Lublanske Novize* 1/1797, 13.

¹¹ Kimovec je zapisal: »[...] kot narodna himna je najboljša, če je po formi preprosta: kratek, markanten stavek, v največ v tridelni 'mali pesemski obliki', kakršna je npr. 'Lepa naša domovina' ali poljska 'Hej Slovani' ali naša 'Cesarska' [podčrtala avtorica razprave], ki so si jo tudi Nemci v rajhu prilastili [...].« Gl. Franc Kimovec, Davorinu Jenku v spomin, *Dom in svet* 28 (1915), 1, str. 35.

¹² Priložnostno pesem je napisal slovaški pesnik Samuel Tomašik leta 1834 na melodijo stare poljske pesmi, ki je bila že znana slovanskim rodoljubom. Tomašikove verze so prevajali v vse jezike slovanskih narodov, slovenski prevod je bil eden izmed najkasnejših. Gl. Milivoje Pavlović, *Knjiga o himni*, 3. izdaja, Gornji Milanovac, Dečje novine, 1990, str. 33.

¹³ Zanimivo je, da je leta 1984 tudi skupina slovenskih delegatov predlagala, da ostane v veljavi himna

Ideje panslavizma so se širile tudi med slovenskimi študenti na Dunaju ter vplivale na pesnika Simona Jenka in skladatelja Davorina Jenka. Napisala sta priložnostno budnico *Naprej*.¹⁴ Bila je plod močne zunanje spodbude in domoljubja, porojenega iz nje. Zbor so prvič javno izvedli pevci Slovenskega pevskega društva na bésedi 22. oktobra 1860 na Dunaju, v Ljubljani pa na proslavi Vodnikovega rojstva na svečnico naslednjega leta Pri Žibertu. Priložnostna pesem, ki je navdušila najprej privrženca panslavizma na Dunaju, se je hitro širila po vsem slovenskem etničnem ozemlju. Čeprav je slavila panslavizem, so se Slovenci identificirali z njo. Poleg slovenske zastave tribarvnice je kmalu postala narodna svetinja, simbol slovenskega naroda.

Naprej je politična pesem, njena vsebina je slavospev političnemu gibanju za združitev Slovanov. Njeno sporočilo, združeno z zanosno koračniško melodijo, je vnelo množice navdušencev panslavizma. Formula za uspeh je bilo aktualno besedilo in učinkovita melodija. Pesem je združevala ljudi v ideji ter spodbujala močna skupna domoljubna občutja pri najširših množicah in vseh slojih. *Naprej* je navduševala na vsaki narodni prireditvi, na taborih, z njo so slovesno odpirali nove slovenske čitalnice. Peli so jo takoj za uradno avstrijsko cesarsko himno ali pa z njo slovesno zaključili prireditve in zborovanja. Tako so budnici priznali pomen, ki ga je imela za slovensko narodno zavest. Tudi ob prihodu cesarja v Ljubljano leta 1869 so se Slovenci vladarju predstavili s pesmijo *Naprej*.¹⁵

O recepciji te pesmi pričajo po eni strani ohranjeni sporedi čitalniških prireditev, pevskih večerov, odmevi nanje v časopisih in revijah ter po drugi strani njeni ponatisi in priredbe. Mnogokrat so *Naprej* morali zaradi navdušenja poslušalcev ponavljati, o čemer pričajo časopisna poročila. *Naprej* je navduševal ne samo slovenski narod, ampak tudi druge slovanske narode.¹⁶ Časopis *Novice* je poročal, da je »Čehom postala narodna Jenko-tova *Naprej*«. ¹⁷ Zanimiv dokument, ki priča o razširjenosti in pomenu te pesmi še desetletja

Hej, Slovani in da se preko Socialistične zveze delovnega ljudstva (SZDL) organizira javna razprava. Mile Klopčič je v ta namen napisal novo verzijo besedila. Prim. Gradivo v knjižnici Državnega zbora Republike Slovenije in Lojze Skok, Je himna Hej, Slovani res zastarela?, *Delo* 26/1984, 210, str. 19.

¹⁴ O nastanku budnice *Naprej* je ob petdesetletnici te narodne himne v reviji *Novi akordi* pisal Davorin Jenko: »Dne 16. maja 1860. leta je zložil Davorin Jenko pesem *Naprej zastava Slave*. Davorin je pri neki priložnosti zaprosil Simona Jenka, da bi zložil pesem, katera bi bila pripravna za koračnico, da se poje pri izletu. Čez nekoliko dni je dobil Davorin od prerano umrlega Simona pesem *Naprej*. Poskušal je večkrat, da jo komponira, ali ni mogel najti melodije, katera bi odgovarjala tekstu. Ves trud je bil zastoj. 16. maja popoldne gre v Baderjevo kavarno, katera je bila blizu vseučilišča. Tukaj je začel čitati staro *Presse*, ki je v podlistku napadala in grdila slovenski narod načinom, kateri je bil svojstven temu Slovenstvu vedno sovražnemu listu. Ta članek je Jenka tako razsrdil, da je vrgel ta list stran in šel iz kavarne. Na ulici začne naenkrat peti tiho v sebi *Naprej zastava Slave*. Ustavlja se in ves začuden reče: Glej! Tako dolgo sem se brezuspešno mučil, da bi dal napev tej pesmi, a sedaj v moji razburjenosti vsled Prešine grdnje na slovenski narod našel sem nenadoma napev pesmi *Naprej zastava Slave*. Davorin gre v Prater in v gostilni *Zum Hirschen* napiše pesem tako, kakor se še danes poje.« Gl. Davorin Jenko, Davorin Jenko in himna »*Naprej zastava Slave*«, *Novi akordi* 9 (1910), 3, str. 17–18.

¹⁵ *Novice gospodarske, obrtniške in narodne* 27/1869, 12, str. 96.

¹⁶ Dragotin Cvetko, *Davorin Jenko*, Ljubljana, Partizanska knjiga, 1980, str. 46.

¹⁷ *Novice gospodarske, obrtniške in narodne* 21/1863, 7, str. 55.

po njenem nastanku, so tudi razglednice z začetka 20. stoletja z natisnjenim začetkom te skladbe.¹⁸

Pojmovna oznaka »narodna himna« na izdajah skladbe *Naprej* in ob njenih izvedbah v časopisnih poročilih je bila potrditev njene funkcije. Obletnice nastanka Jenkove skladbe so še posebej počastili. Ob petindvajsetletnici je izšla angleška izdaja te pesmi, ob štiridesetletnici posebna razglednica. Ob petdesetletnici nastanka narodne himne *Naprej* leta 1910 je osrednje slovensko glasbeno društvo Glasbena matica priredilo njenemu ustvarjalcu, skladatelju Davorinu Jenku, svojemu častnemu članu, v dvorani hotela Union slavnostni koncert z njegovimi deli. Ob tej priložnosti je Stanko Premrl zapisal v revijo *Dom in svet*, da je *Naprej* priljubljen zaradi pristnega značaja in »slovenskega duha«.¹⁹

Naprej je preživel desetletja kot narodna himna prav zaradi svoje učinkovite melodije, ki je bila primerna za množično ljubiteljsko petje. Koračniška melodija je navduševala z enako močjo kot več kot pol stoletja prej nastala francoska budnica *La Marseillaise*. Slednja je bila vse od svojega nastanka konec 18. stoletja model za mnoge druge narodne himne, zato je »marseljeza« postala sinonim za tovrstne budnice. Nedvomno je vplivala tudi na nastanek besedila in melodije Jenkove pesmi *Naprej*, ki je v začetku 20. stoletja pridobila naziv »slovenska marseljeza«. Začetni kvartni postop, punktirani ritem in vzpenjajoča melodija so tiste značilnosti, ki vnamajo čustva in stopnjujejo emocionalni naboj. Učinek Jenkove allegro con fuoco melodije se je povečal prav ob množični izvedbi (primer 1).

Ponatisi in priredbe te skladbe pričajo o njeni razširjenosti in popularnosti. Največja slovenska glasbena založba Glasbena matica je natisnila *Naprej* leta 1881 na koncu zbirke *Lavorika*, tik pred *Cesarsko*, leta 1897 v pesmarici *Zbori za štiri moške glasove* takoj za *Cesarsko*, 1908 v Jenkovi zbirki *18 slovenskih pesnij za moški in mešani zbor*, kasneje pa še leta 1922 v drugi izdaji zbirke *Zbori za štiri moške glasove* in nazadnje med vojno leta 1944 v *Pesmarici Glasbene matice*.

Popularnost dokazujejo tudi priredbe Jenkove melodije za različne zasedbe, ki so nastajale še v 20. stoletju. Napev se je takoj priljubil in so ga že na začetku šestdesetih let 19. stoletja izvajali v ljubljanski in novomeški čitalnici s salonskim godalnim orkestrom,²⁰ v Novem mestu ga je igrala tudi Mestna godba.²¹ O priljubljenosti in veljavi, ki si jo je pridobila

¹⁸ Že pred letom 1900 so se na Slovenskem pojavile razglednice z narodno-prebudnimi gesli, zastavo tribarvnico ter kiticami slovenskih pesmi. Na razglednicah je bil pogost motiv začetek melodije ali pa le začetni verz pesmi *Naprej*, eno izmed njih je založil Ivan Bonač v Ljubljani leta 1900 ob štiridesetletnici nastanka te pesmi. Poleg te »narodne himne« zasledimo na razglednicah natisnjeni še dve domoljubni pesmi, s katerima so se identificirali štajerski in primorski Slovenci, Ipavčevo *Slovenec sem* in Hajdrihovo *Morje adrijansko*. Gl. Srečko Krese, *Naprej zastava slave*, Celje, Mohorjeva družba, 1990, str. 13–41.

¹⁹ Premrl je zapisal: »In zdaj še *Naprej*. Ta je občinstvo zopet podžgal. Pevci so ga morali na splošno željo ponovno izvajati. Pri dvakratnem zaporednem ognjevitnem in dovršenem izvajanju *Naprej*-a je imel vsakdo najlepšo priliko prepričati se o lepoti in markantnosti naše narodne himne. Preveva je skozinsko slovenski duh. To je ena njenih poglobitnejših vrlin. In ravno vsled pristnega značaja se je *Naprej* Slovincem tolikaj priljubil. Ta himna, ki je navduševala Slovence že petdeset let, naj nas navdušuje za naš narod in našo zemljo še naprej!« Gl. Stanko Premrl, Davorin Jenkov častni večer, *Dom in svet* 23 (1910), 12, str. 557.

²⁰ *Novice gospodarske obrtniške in narodne* 21/1863, 11, str. 87; *Novice gospodarske obrtniške in narodne* 22/1864, 47, str. 385.

²¹ *Novice gospodarske obrtniške in narodne* 22/1864, 37, str. 312.

Primer 1

NAPREJ ZASTAVA SLAVE.

Besede: S. Jenko-ve.
Narodna himna.

Allegro con fuoco. Dav. Jenko.

Naprej za-sla-va Sla-ve, na boj ju-naš-ka kri, za bla-gor o-čet-

nja-ve naj puška go-vo-ri! KONEC ri! Na-prej, na-prej!

marcato. *f*

Zo-- roč-jem in de-- sni--co ne--si--mo vra-gu grom; za-

pi--sat' v kri pra--vi--co, ki tir--ja jo naš dom!

Davorin Jenko: *Naprej zastava Slave!*, prva stran; tiskala Klein in Kovač v Ljubljani.

skladba v širšem evropskem prostoru, priča priredba za klavir z angleškim tekstom, ki je izšla ob petindvajsetletnici nastanka leta 1885 v Londonu.²² V Glasbeni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani hranijo tudi Čerinovo instrumentacijo Jenkove skladbe za pihalni orkester (v rokopisni obliki). O desetletjih popularnosti te skladbe priča tudi prav tam hranjena Poličeva priredba za enoglasni zbor in orkester, ki je brez letnice nastanka, verjetno pa je nastala v času med obema vojnoma.

Od 1905: *Naprej*, Prešernova *Zdravljica* in Premrlova *Zdravica*

Vse od nastanka slovenske narodne himne *Naprej* so se množice slovenskih pevcev identificirale z njeno sugestivno melodijo in po desetletjih ob tem pozabile na smisel besedila. Proti neaktualnemu besedilu so se še v času njene popularnosti oglašali literati, ki so himno sprejemali preko njene besedilne ravni. Urednik revije *Ljubljanski zvon* Anton Aškerc je leta 1901 opozoril na Prešernovo *Zdravljico* in zapisal, da je njen narodno-politični program primeren za himno: »Ta 'Zdravica' bi bila mnogo lepša in naravnejša slovenska marseljeza, nego pa za nas neprimerni 'Naprej', ako bi se našel skladatelj, ki bi ji zložil pravi napev, ki bi vžigal in dvigal.«²³ Tudi Ivan Cankar je nekaj let kasneje nastopil proti »neokusnemu besedilu« Jenkove koračnice.²⁴

»Marseljeza« je bila v slovenski publicistiki sinonim za himno. Z njo so poimenovali Jenkov *Naprej* in Prešernovo *Zdravljico*. Prvi je imel z izvirno francosko himno *La Marseillaise* podobne glasbene in besedne značilnosti, torej radikalen klic k orožju za svobodo, podprt s koračniško melodijo, besedilo Prešernove *Zdravljice* pa je v nasprotju s francosko himno in Jenkovo pesmijo *Naprej* nazdravljalo svobodi, enakopravnosti in mirnemu sožitju med narodi. Tudi sedemdeset let kasneje, v sedemdesetih letih preteklega stoletja, je prešernoslovec Boris Paternu Prešernovo *Zdravljico* imenoval »slovenska marseljeza«. Njeno himnično vlogo je prepoznal v pesnikovem nazoru, ki je izpovedoval stoletni slovenski sen, vsebovan že v idejah Zedinjene Slovenije, in zamisel sožitja vseh narodov sveta.²⁵

Nedvomno je bil Davorin Jenko kot avtor melodije bolj prepoznaven kot Simon Jenko, ki je napisal priložnostno radikalno besedilo. Obratno pa je pri avtorjih današnje slovenske himne. Prešeren je bil slaven že času popularnosti pesmi *Naprej*, a čaščen je bil še bolj kot Davorin Jenko. Leta 1905 se je narodnega slavlja ob odkritju Prešernovega spomenika udeležilo več tisoč ljudi. Heroja slovenskega naroda so počastili z izvedbo Nedvědove skladbe *Slava Prešernu*. Prav ta je bila izvedena tudi na slavnostnem koncertu v počastitev stoletnice Prešernovega rojstva, ki ga je priredila Glasbena matica pet let prej. Le dva tedna po veličastnem odkritju Prešernovega spomenika v Ljubljani, 24. septembra 1905, je Stanko

²² Dragotin Cvetko, *Davorin Jenko*, str. 47–48.

²³ Dostavek uredništva, *Ljubljanski zvon* 21/1901, 1, str. 66 (brez podpisa).

²⁴ Ivan Cankar, *Zbrani spisi* 16, Ljubljana, Nova založba, 1933, str. 96.

²⁵ Paternu je zapisal: »Pesniku malega, ogroženega naroda je uspelo združiti radikalno narodnoosvobodilno misel z daljnosežno zamisljivo humanega internacionalizma, s prividom enakopravnega, svobodnega in bratskega sožitja vseh narodov sveta.« Gl. Boris Paternu, *Prešernova Zdravljica v letu 1937*, Ljubljana, ČZP Komunist, 1977, str. 4.

Premrl v svojih dnevniških beležkah kratko zapisal: »Spisal- do konca popravil zbora *Zdravica* in *Log za logom* se skriva.«²⁶

Nastanek Premrlove *Zdravice* je spodbudilo drugačne vrste domoljubje kot Jenkovo *Naprej*. Namesto bojevitega zanosa so to nepretenciozno mladostno skladbo (skladatelj jo je napisal v študentskih letih) spodbudili radostni občutki ljubezni do domače sončne in vinorodne vipavske pokrajine. *Zdravica* je družabna pesem, namenjena pevskega omizju. Po obliki in vsebini je napitnica za štiriglasni zbor, oblika, kakršna se je v nemškem moškem zborovstvu utrdila od konca 18. stoletja z Michaelom Haydnom. Ne nazadnje je njen namen označil skladatelj tudi s samim naslovom *Zdravica* (ne *Zdravljica*), ki je tudi pesnikova prvotna, v bohoričici zapisana različica naslova,²⁷ z izborom kitic Prešernove pesmi in z oznako na začetku skladbe. Premrl je za kitično obliko izbral prvo, drugo in peto kitico besedila, torej tiste kitice, ki nazdravljajo osebnim stvarjem, veselju nad življenjem, človekovi notranji prostosti in dobri volji ter ženski lepoti. V nasprotju z ostalimi kiticami ne sporočajo pesnikovega političnega nazora. Značaj skladbe, njeno vedro razpoloženje, je Premrl v izvirniku tudi označil z interpretativno oznako »čvrsto in veselo« (primer 2).

Šele dobrih deset let po objavi Premrlove *Zdravice* v reviji *Novi akordi* je za njeno prvo javno izvedbo v Ljubljani poskrbel Matej Hubad, ki je skladbo uvrstil na prvi koncert Glasbene matice v sezoni 1917/18. Takrat, 18. novembra 1917, je v dvorani hotela Union Premrlov zbor vzbudil »viharno razpoloženje občinstva«.²⁸ V letu, ko je bila v dunajskem parlamentu prebrana majniška deklaracija, »zahteva po združitvi vseh južnih Slovanov na ozemlju habsburške monarhije v samostojno državno telo brez nadvlade drugih narodov in pod dinastijo Habsburžanov«,²⁹ je bila Prešernova narodno-politična pesem *Zdravljica*, še posebej njena sedma kitica, aktualna.³⁰

V prid domnevi, da so takrat Premrlovo skladbo že peli z dodano sedmo kitico, pričajo naslednja dejstva. Sedma kitica besedila je bila dodana že drugi objavi Premrlove *Zdravice* v prvem zvezku *Pevčeve pesmarice* leta 1921 (poleg mešanega je bila takrat objavljena skladba tudi za moški zbor), enaka je bila objava v izdaji založbe Glasbena matica *Zbori za štiri moške glasove* naslednje leto. Objava v tej zbirki, ki je bila nekakšen kompendij slovenske zborovske

²⁶ Obe skladbi sta bili prvič objavljeni v petem letniku zbornika za vokalno in instrumentalno glasbo *Novi akordi* januarja 1906. Njegov urednik Gojmir Krek je Premrlov zbor *Zdravica* objavil brez popravkov.

²⁷ Kateri naslov je pravilen: *Zdravljica* ali *Zdravica*: Jezikovno razsodišče pojasnjuje »ime« slovenske himne, *Primorski dnevnik* 46/1990, 16. str. 9 (brez podpisa).

²⁸ Kritič Stanko Premrl je zapisal: »Največ navdušenja pa izvaja moja *Zdravica* karmoč preprosta skladba že starejšega datuma, ki se mi o njej niti ni sanjalo, da jo bodo kdaj izvajali na koncertu. Izvajali so jo res imenitno, zlasti ritmično tako eksaktno in ognjevito, da je s pomembnim in ravno sedaj aktualnim besedilom dr. Prešernovim morala vzdramiti vsakogar, ki čuti slovensko in slovansko. Da se je potem *Zdravici* sledeči mirni, intimni zborček *Log za log se skriva* – rekel bi – utopil v prejšnjem vihnem razpoloženju občinstva, je bilo umevno.« Gl. Stanko Premrl, Koncert Glasbene Matice, *Dom in svet* 30 (1917), 11–12, str. 352.

²⁹ Janko Prunk, Majniška deklaracija, *Enciklopedija Slovenije* 6, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1992, str. 369.

³⁰ Po navedbah Franca Zabreta leta 1921 je Premrlova skladba »užgala do plamena, kjerkoli se je oglasila«. Gl. Franc Zabret, Stanko Premrl. Značaj Premrlovih skladb, *Pevci* 1 (1921), 5–6, str. 2–3.

ustvarjalnosti, pomeni, da se je Premrlova skladba hitro uveljavila in postala del železnega zborovskega repertoarja. Njena vloga se je utrdila tudi s tem, da so jo na koncertih Glasbene matice izvajali na koncu programa. Na koncertu Glasbene matice v počastitev spomina

Primer 2

1/2 Leste
2. in 3. Leste
3. in 4. Leste

1. Pri- jati, obo- di- le so- lito vnae nam, slad-ki, ki nam stihlje ki- le, so- ce rasponi in so- ki; ki vta- pi vse skibi, v potitih proih up bu- di; ki vta- pi vse skibi, v potitih proih up bu- di. 5 18

2. Homin najprej veselo
Zdravico, bratje, čmo vneti?
Bog nam nam dajle,
Bog črni ves slovesni svet!
Bratove,
Kar nas je
Imov slovesi matere, (obroci matere).

3. Bog črni vas slovesni,
Polpe lakone počice!
Ki tako je mladostni
Ka nase je črni dajle.
Čaj tinov
Zarod nov
Iz vas bostih sovražnikov (bostih sovražnikov)

18

Stanko Premrl: *Zdravica*, rokopis iz leta 1905.

dr. Janeza Evangelista Kreka aprila 1918 je bila Premrlova *Zdravica* zadnja točka večera, na koncertnem sporedu pa je bil poleg skladatelja in naslova skladbe naveden izjemoma še avtor teksta, torej Prešeren, kar ni bilo običajno pri navedbah drugih vokalnih skladb. Zbor Glasbene matice je Premrlovo *Zdravico* pogosto izvajal v dvajsetih letih 20. stoletja tudi na gostovanjih po slovenskih mestih.

V obdobju med obema vojnama, ko se je Premrlova *Zdravica* prvič uveljavljala na koncertnem odru, se je Jenkov *Naprej* potrdil kot del nove državne himne. Slovenci so po razpadu Avstroogrske ob koncu prve svetovne vojne prenesli v novo državo svojo narodno zastavo in himno. Pesem *Naprej* je postala del himne nove države Srbov, Hrvatov in Slovencev. Tridelno himno je sestavljal potpuri himen vseh treh narodov: srbske *Bože pravde*,³¹ hrvaške *Lijepa naša*³² in slovenske *Naprej zastava Slave*. Dele, ki so jih peli v originalnih jezikih, je povezoval refren, variacija kitice iz srbske himne.

Ob Jenkovem *Naprej* in Premrlovi *Zdravici* je samostojno živela tudi Prešernova *Zdravljica*. Po letu 1848 je svojo drugo afirmacijo doživela v letih pred drugo vojno, ko je njena sedma kitica postala uvodno geslo manifesta Komunistične partije Slovenije na njenem ustanovnem kongresu leta 1937.³³ Še bolj se je utrdila med drugo vojno, ko je ob stoletnici nastanka leta 1944 izšla dragocena bibliofilska izdaja.³⁴ Prešernovo besedilo so med vojno uglasbili kar trije skladatelji: Makso Pirnik, Fran Venturini in Lucijan Marija Škerjanc.³⁵ Čeprav so Premrlovo *Zdravico* »stalno prepevali na partizanskih mitingih«,³⁶ pa je ekskluzivna izdaja Prešernove pesmi ostala brez natisnjene uglasbitve. Premrlov napev je med vojno priredil za troglasni mladinski zbor Luka Kramolc in ga leta 1944 objavil v zbirki *Pesem mladine*.³⁷ V priložnostnih pesmaricah, ki so v tem času izhajale, ni Premrlove *Zdravice*, pač pa ostaja v njih še vedno *Naprej*.³⁸ Slovenci so se v njem prepoznavali, prepevali so ga partizani in domobranci. Jenkov napev je igrala tudi domobranska godba.

³¹ Zanimivo je, da je Jenko napisal glasbo tudi za prvi, srbski del te himne. *Bože pravde* je bila ena izmed glasbenih točk za gledališko igro s petjem *Markova sablja*, ki jo je skladatelj napisal v času svojega delovanja v beograjskem gledališču. Že ob njeni prvi izvedbi leta 1872 so jo imenovali za himno, postala je popularna in so jo peli kot samostojno zborovsko skladbo. Desetletje zatem je postala tudi uradna srbska kraljeva himna (kasneje so v besedilu spremenili ime vladarja). Gl. Milivoje Pavlović, *Knjiga o himni*, str. 162–164.

³² Hrvaški del tridelne himne države SHS je bil najstarejši. Pesem Antuna Mihanovića *Hrvatska domovina*, ki je bila objavljena v časopisu *Danica* že leta 1835, je uglasbil Josip Runjanin najverjetneje leta 1843. Na ustvarjalca je nedvomno vplivala spevnost melodij italijanskih opernih skladateljev, konkretno Donizettijeve opere *Lucia di Lammermoor*. Gl. Andrija Tomašek, »*Lijepa naša*«. *Pripovijest o hrvatskoj himni*, Zagreb, Muzički informativni centar, 1990, str. 19–45.

³³ Boris Paternu, *Prešernova Zdravljica v letu 1937*, str. 4.

³⁴ Boris Paternu, *France Prešeren 1800–1849*, str. 215.

³⁵ Adrijana Požun, *Uglasbitve Prešernove Zdravljice*, Ljubljana 1989, str. 38–41 (Univerza v Ljubljani, Akademija za glasbo, diplomatska naloga).

³⁶ Dopis Društva slovenskih skladateljev Svetu za prosveto in kulturo LR Slovenije dne 19. 10 1954 (arhiv Društva slovenskih skladateljev, št. 406, 18. 10. 1954).

³⁷ Štefka Bulovec, Prešeren v glasbi, *Muzikološki zbornik* 1 (1965), str. 113.

³⁸ V predgovoru pesmarice *Partizanski napevi*, ki jo je izdala Propagandna komisija pri IOOF in jo hranijo v Glasbeni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice, je zapisano: »V pesmarici so zbrani napevi, ki so nastali in se peli na bivšem slovenskem osvobojenem ozemlju, v kolikor so bili dostopni v naglici, s katero je morala ta pesmarica v tisk zaradi pomanjkanja tovrstne glasbene literature.« Na

Po drugi vojni je slava Jenkove budnice *Naprej* ugasnila, svojo vlogo narodne himne je ohranjal med slovensko emigracijo v Argentini, kjer je Pevski zbor Gallus v Beunos Airesu »ob stoletnici narodne himne« leta 1960 priredil posebno slavnost.³⁹ Premrlova *Zdravica* pa je v funkciji družabne pesmi postala del železnega repertoarja vseh boljših slovenskih pevskih zborov in se kot reprezentativna pesem drugič afirmirala ob vsakoletnem kulturnem prazniku. Ob stoletnici Prešernovega rojstva je bila Premrlova *Zdravica* objavljena v priložnostni monografiji *Prešernov dan, naš kulturni praznik*, ki jo je izdala Državna založba Slovenije leta 1948. V prilogi *Sedem Prešernovih pesmi* je bila Premrlova skladba objavljena kar dvakrat, na začetku, v priredbi za mešani zbor, in na koncu, v priredbi za moški zbor. Ob podelitvi Prešernovih nagrad so Premrlovo *Zdrav(lj)ico* peli z dodano sedmo kitico Prešernovega besedila. Simbolizirala je ne le slovensko kulturno ampak tudi nacionalno zavest. Šele takrat se je začela prava zgodovina *Zdravljice*, slovenske himne, ki je bila za himno spontano sprejeta še preden je bila institucionalizirana.

Izbor *Zdravljice* za himno

Vprašanje republiških himen se takoj po drugi vojni v okviru tedanje federativne države Jugoslavije ni postavljalo. Za državno himno je veljala *Hej, Slovani*, ki pa vse do konca osemdesetih let ni bila potrjena z ustavo. Izbor *Zdravljice* za himno nima tako zanimive zgodovine kot izbor himne v nekdanji Jugoslaviji.⁴⁰ S postopnimi spremembami političnega režima in z uvedbo republiške ustave v tedanji federativni Jugoslaviji na začetku sedemdesetih let preteklega stoletja se je odprlo tudi vprašanje slovenske himne. Posebna delovna skupina pri predsedstvu republiške konference Socialistične zveze delovnega ljudstva (SZDL) je že leta 1972 zapisala osnovna merila za himno: upoštevati mora historično kontinuiteto, biti povezana s prelomnimi dogodki v zgodovini slovenskega naroda in s sedanjim časom,

začetku te pesmarice je natisnjena *Hej, Slovani*, takoj za njo *Naprej*, sledijo še himna Sovjetske zveze, himne zaveznikov, angleška in ameriška himna, ter »stara puntarska« *Le vkup, uboga gmajna*.

³⁹ Priložnostno knjižico *Koncert v proslavo stoletnice slovenske narodne himne* hranijo v Rokopisni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice (emigrantski tisk in zaupno gradivo).

⁴⁰ Funkcijo državne himne je v povojni Jugoslaviji in kasnejši SFRJ opravljala več kot stoletje stara budnica *Hej, Slovani*, ki so jo Slovenci prepevali že v času narodno-prebudnih prizadevanj v 19. stoletju. Kljub zastarelemu besedilu in neizvirni melodiji, staremu poljskemu napevu, ter dejstvu, da je bila melodija že izbrana tudi za poljsko državno himno, je bila *Hej, Slovani* izbrana za himno, ker ni bilo bolj primerne. Večkratni natečaji za novo jugoslovansko himno so bili neuspešni. Poskušali so z razpisom za najboljše besedilo, pa naknadno napisane melodije niso ustrezale izbranemu tekstu. In obratno. Tudi sprememba besedila na staro melodijo ni bila uspešna. Leta 1953 je Vladimir Dedijer predlagal za himno *Internacionalo*. Pesem, ki je nastala v Franciji po revolucionarnih dogodkih leta 1871 in so jo kot himno revolucionarne oz. delavske stranke prepevali v različnih državah, tudi Italiji in Jugoslaviji; med letoma 1917 in 1943 je bila državna himna tedanje Rusije. Dedijerjeva zamisel ni bila sprejeta. Problem v zvezi s himno je želel rešiti desetletje kasneje Edvard Kardelj in predlagal predelavo melodije drugega stavka Beethovnov 5. simfonije. Ideja je bila realizirana, vendar je bila pesem izvedena le enkrat. Tako je državo Jugoslavijo na pomembnejših državnih in drugih javnih prireditvah še naprej slavila pesem *Hej, Slovani*. Čeprav se je ideja, da bi to pesem sprejeli za himno nove države porodila že med drugo vojno, pa je bila uradno jugoslovanska himna razglašena šele dobra štiri desetletja po

mora biti kratka ter imeti himničen značaj.⁴¹ Med predlaganimi znanimi pesmimi z domoljubno vsebino (največ je bilo partizanskih) je izbrala tri pesmi: Jenkovo *Naprej*, Premrlovo *Zdravljico* in Kozinovo *Naša zemlja*.⁴² Predvajali so jih na radiu in televiziji in s tem dali v pretres javnosti. Časopisi so objavljali razprave o primernosti predlaganih pesmi. Večina je menila, da naj bi za slovensko himno izbrali *Naprej* predvsem zaradi priljubljene melodije, ki se jo lahko vsak nauči. Leta 1974 so v skladu z novo jugoslovansko ustavo dobile republike svojo ustavo in svoje državne simbole. V 10. členu slovenske republiške ustave iz leta 1974 je zapisano, da ima Socialistična republika Slovenija himno, ki jo določa zakon, toda brez navedbe njenega naslova.

Melodija Jenkove pesmi *Naprej* je bila po dobrih stotih letih od nastanka še vedno živa v zavesti mnogih Slovencev. Mnenja o primernosti pesmi *Naprej* za slovensko himno so se kresala predvsem okrog njenega besedila. Slednje je bilo s svojo sporočilno vrednostjo v danem trenutku povsem neaktualno, za državno himno celo povsem neustrezno. Kot slavospev slovanstvu in radikalen klic k orožju za uresničenje njegovih idealov je bil *Naprej* le zgodovinski anahronizem. Državna himna kot reprezentativni simbol naroda naj bi v prvi vrsti opevala njegove odlike oziroma lepote dežele.⁴³ Ohranitev znane melodije in zamenjava besedila, ki je bilo aktualno glede na spremenjene zgodovinske okoliščine, se je izkazala za uspešno že pri himnah nekaterih drugih narodov, na primer pri stari avstrijski

koncu druge svetovne vojne. Politično-pravni status himne je določila jugoslovanska ustava iz leta 1974, v njenem besedilu pa besedilo in melodia himne nista bila navedena. Zakon iz leta 1977 je začasno določil za himno *Hej, Slovani*, uradno je bila razglašena šele leta 1988. Postopek izbora himne, ki se je vlekel desetletja, je podrobno opisal Milivoje Pavlovič. Prim. Milivoje Pavlovič, *Knjiga o himni*, str. 30–100.

⁴¹ Temeljna merila za himno je postavila komisija, ki je bila sestavljena iz književnikov, glasbenikov (Dragotin Cvetko, Samo Hubad), kulturnikov in politikov. Prim. Gradivo v Knjižnici Državnega zbora Republike Slovenije in Katera bo slovenska himna, *Delo* 14/1972, 309, str. 5 (brez podpisa).

⁴² Komisija je izbirala med naslednjimi pesmimi: *Naprej* (besedilo Simon Jenko, glasba Davorin Jenko), *Domovina naša je svobodna* (besedilo France Kosmač, glasba Viktor Mihelčič), *Naša zemlja* (besedilo Mile Klopčič, glasba Marjan Kozina), *Hej brigade* (besedilo in glasba Matej Bor), *Zdravljica* (besedilo France Prešeren, glasba Stanko Premrl), *Slovenci kremeniti* (naslov *Svobodna Slovenija*, po makedonski pesmi), *Internacionala*, *Mati Slovenija* (verjetno drugi del *Pesmi o svobodi*, besedilo in glasba Radovan Gobec) in *Moj dom* (verjetno današnja češka himna, ki so jo peli Slovenci v prevodu že od leta 1848). Komisija je napisala, da: »*Naprej* po svoji funkciji ustreza, po muzikalni pa je eden najlepših primerov himnične skladbe. Morda besedilo manj ustreza današnjim razmeram, vendar ga je potrebno vzeti integralno v času, v katerem je nastalo in v tem najti povezavo s tradicijo, ki je ne gre zavračati.« Mnenje komisije o *Zdravljici* se je nanašalo na njeno besedilo: »Po vsebini besedilo ustreza prizadevanjem socialistične družbe v notranjih odnosih kot tudi v odnosih naše družbe do drugih ljudi v svetu. Je znanilka neodvisnega človeka. *Zdravljica* ima tudi zgodovinsko tradicijo.« Za pesem *Naša zemlja* je komisija zapisala: »Skladatelj je napisal kompozicijo v času, ko smo v Jugoslaviji iskali novo državno himno. Na uglasbitev je besedilo napisal na skladateljevo željo Mile Klopčič. Po melodiji in besedilu ustreza osnovnim kriterijem.« Prim. Katera bo slovenska himna, *Delo* 14/1972, 309, str. 5 (brez podpisa).

⁴³ Tudi ob sprejemanju himne Združenih držav Amerike so mnogi imeli pomisleke, da besedilo premalo slavi narod. Prav zaradi besedila, ki poveljuje državo in njene lepote, za neuradno himno velja pesem *God bless America*. Gl. Pavle Borštnik, Glas o slovenskih državnih simbolih, *Nova revija* 22 (2003), 254–255, str. 27–36.

cesarski himni. Janez Menart je spisal novo, manj radikalno in posodobljeno himnično besedilo,⁴⁴ da bi *Naprej* skupaj s starim Jenkovim napevom, ki se je usidral v zavest in zgodovinski spomin slovenskega naroda, nadaljeval svojo stoletno vlogo. (Dvajset let prej je v emigraciji besedilo prepesnil tudi Ivan Prijatelj.⁴⁵) Menartov poskus ni bil sprejet. Na podlagi mnenja strokovnjakov različnih strok in opravljeni javnomnenjski raziskavi so sredi sedemdesetih let pripravili tudi osnutek zakona o himni in za himno predlagali *Naprej* zaradi več kot stoletne tradicije. Menili so, da bi bilo smiselno zamenjati zastarelo in neaktualno Jenkovo besedilo s primernejšim in zanj razpisati natečaj.⁴⁶

Vprašanje izbora nove himne kljub predlogu zakona o himni ni bilo rešeno še več kot desetletje, vse do konca osemdesetih let, ko je pomen *Zdravljice* zaradi zgodovinsko prelomnih časov naraščal in so jo izbrali za slovensko himno. Odločitev so zapisali v republiško ustavo.⁴⁷ V *Zakonu o himni*, ki je bil sprejet nekaj mesecev kasneje, je bilo določeno, da se poje sedma kitica Prešernove *Zdravljice* na melodijo Stanka Premrla.⁴⁸ To je bila potrditev funkcije, ki jo je opravljala pesem v taki obliki, torej kot Premrlova melodija s podloženo sedmo kitico, po drugi vojni ob slovenskem kulturnem prazniku. Navzoči so *Zdravljico* takrat poslušali stoje in jo s tem povzdignili v svojo himno. Slovenci so jo kot svojo narodno himno peli na raznih zborovanjih in različnih slovesnih priložnostih v politično občutljivem času razpadanja nekdanje države od pomladi 1987, torej še pred njeno uradno razglasitvijo.⁴⁹

Zdravljica je bila spontano izbrana za himno še preden je bila zapisana kot ustavna kategorija. Za slovensko himno je bila določena z amandmajem k ustavi Socialistične republike Slovenije še v okviru prejšnje države leta 1989. Skupščina Republike Slovenije jo je sprejela še pred državno osamosvojitvijo 29. marca 1990, kar je bilo le eno izmed simboličnih dejanj v smeri uveljavljanja slovenske nacionalne samobitnosti.

***Zdravljica*: literarni in glasbeni simbol naroda**

V primerjavi z drugima dvema državnima simboloma, grbom in zastavo, ki simbolizirata državo na vizualni ravni, deluje himna na več ravneh, z besedilom in glasbo. Besedilo in glasba himne sta avtonomna, delujeta vsak zase in v povezavi drug z drugim. Tako kot pri mnogih drugih državnih himnah, tudi pri *Zdravljici* besedilo in melodija himne nista nastala

⁴⁴ Janez Menart, Premislek ob slovenski himni, *Sodobnost* 10 (1972), 3, str. 325–326.

⁴⁵ Tine Debeljak, *Zbornik Svobodne Slovenije 1971–1972*, Buenos Aires, Svobodna Slovenija, 1972, str. 146–147; Ivan Pregelj, *Moj svet in moj čas*, Buenos Aires, Slovenska kulturna akcija, 1954, str. 180.

⁴⁶ *Zakon o himni – predlog z osnutkom zakona* 8. 6. 1976. Predlagatelj Izvršni svet skupščine SR Slovenije. Gradivo hrani Knjižnica Državnega zbora Republike Slovenije, št. 011– 7/71.

⁴⁷ V ustavnem amandmaju št. XII k *Ustavi Socialistične republike Slovenije* je zapisano: »Himna Socialistične republike Slovenije je 'Zdravljica'«. Gl. *Uradni list SRS* 46/1989, 32, str. 1762.

⁴⁸ V četrtem členu *Zakona o himni Republike Slovenije* piše: »Besedilo himne Republike Slovenije je sedma kitica pesmi Franceta Prešerna 'Zdravljica', melodija pa iz zborovske istoimenske skladbe skladatelja Stanka Premrla.« Gl. *Uradni list Republike Slovenije* 47/1990, 14, str. 798.

⁴⁹ Z namenom, da bi v teh prelomnih časih mobilizirala tudi množico mladih, je skupina Lačni Franz Premrlovo *Zdrav(lj)ico* priredila za rock izvedbo.

istočasno. Melodije državnih himen so največkrat starejše in obstojnejše kot besedilo. Tega so po potrebi prilagajali danim družbeno-političnim okoliščinam oziroma spremembam vladarja, ki so ga v himni čistili. Pri slovenski himni je ravno obratno – njeno besedilo je nastalo več kot pol stoletja pred uglasbitvijo. Poleg tega njena avtorja nista napisala besedila in glasbe z namenom, da bi postala državna himna.

Zdravljica se v časopisju in drugih medijih danes omenja brez navedbe njenih ustvarjalcev, kar je običajno tudi za večino drugih državnih himen. Te so večinoma priložnostne pesmi manj znanih avtorjev. V zavesti večine Slovencev se ob omembi *Zdravljice* sproži spomin na »največjega slovenskega pesnika«, avtorja uglasbitve jih pozna le malo. Obratno pa je pri danes splošno uveljavljeni evropski himni. Tudi glasbeno neizobraženi in šolarji vedo, da je melodijo napisal Ludwig van Beethoven, manj jih ve za avtorja verzov, nemškega pesnika Friedricha Schillerja. Pri slovenski himni pa je spoštovanje do pesnika Prešerna, s katerim se Slovenci identificiramo, vplivalo na to, da je bilo besedilo za slovensko himno določeno, še preden je bilo znano, katera njegova uglasbitev bo izbrana.

Primerjava *Zdravljice* z drugimi državnimi himnami pokaže nekaj posebnosti, ki izvirajo iz značilnosti njene besedne in glasbene vsebine ter njune povezave. *Zdravljica* je, ugotavlja prešernoslovec Boris Paternu, najpomembnejša Prešernova narodno-politična pesem.⁵⁰ Njen okvir je napitnica, kjer pesnik nazdravlja osebnim, človeškim rečem, jedro pa politični program, ki ga pesnik izraža skozi zahteve po narodni osvoboditvi Slovencev, svobodi in enakosti med narodi. Prešernovo besedilo je danes, ko smo Slovenci v mnogonacionalni evropski skupnosti, po mnenju Franceta Bernika uresničitev »preroškega videnja prihodnosti«.⁵¹ Je slavospev vsemu tistemu, kar Slovincem nekaj pomeni. Njeno sporočilo deluje le v celoti, vsakršen izbor kitic škoduje entiteti pesmi.⁵² V nasprotju s Prešernovim so besedila drugih državnih himen v največ primerih delo priložnostnih oziroma manj pomembnih ustvarjalcev. Ne razkrivajo velikih umetniških ambicij, saj so nastala največkrat spontano kot plod določenih zgodovinskih okoliščin. Himne so ponavadi kitične pesmi, verzi so ponavadi preprosti, lahko dojemljivi in hkrati zanosni. Opevajo skupne narodove občutke: željo po svobodi in poziv v boj, ljubezen do svoje dežele, politično idejo, molitev ali čaščenje nacionalnih herojev in kraljev.⁵³ Prešernova *Zdravljica* je s svojim sporočilom in etiko bliže Schillerjevi *Odi radosti* kot drugim državnim himnam, saj v nasprotju z njimi ne poveljuje svojega naroda in svoje domovine, ampak svobodo in enakost med narodi.

Literarna vsebina himne navadno pogojuje glasbeno. Po tipologiji, ki jo navaja vodilna svetovna strokovna enciklopedična literatura, melodija himne v počasnem tempu in svečanega značaja slavi vladarja, melodija v ritmu koračnice izraža poziv na boj in revolucionarno idejo, spевна melodija navadno opeva lepote dežele.⁵⁴ Premrlove melodije

⁵⁰ Boris Paternu, *France Prešeren 1800–1849*, str. 213–217.

⁵¹ France Bernik, Doktor France Prešeren, jasnovidec naše zgodovine, *Delo* 37/1995, 32, str. 12.

⁵² V celoti je besedilo Prešernove *Zdravljice* zahtevno za uglasbitev, zato so skladatelji največkrat prevzeli le del pesmi in jo uglasbili v kitični obliki. Vseh osem kitic je v prekomponirani obliki uglasbil Lucijan Marija Škerjanc.

⁵³ Birgit Glaner, Nationalhymnen, *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, Sachteil 7, stolp. 21–22.

⁵⁴ Mnogim himnam je bila zgled angleška *God save the King/Queen* zaradi svojega umirjenega, svečanega značaja. Besedilu, v katerem ljudstvo prosi Boga za dobrobit svojega vladarja, ustreza

ne moremo uvrstiti v to shemo. Premrl je v prvi objavi svoje zborovske skladbe kitični obliki podložil tekst prve, druge in pete kitice Prešernovega besedila, šele druga objava v reviji *Pevec* poldrugo desetletje kasneje ima dodano sedmo kitico besedila. Prvotni izbor kitic besedila je vsebinsko ustrezal skladateljevemu namenu napisati družabno pesem, napitnico v čitalniški maniri.

Melodija je nepogrešljiva sestavina himne, njeno razpoznavno znamenje. Največkrat so melodije starejše in tudi obstojnejše kot besedila himen, ki so jih glede na spremenjene družbeno-politične razmere zamenjali z ustrežnejšimi (npr. ob zamenjavi kralja pri stari avstrijski cesarski himni). Premrlova melodia je v nasprotju z večino ostalih himničnih melodij nastala mnogo kasneje kot besedilo. Melodije za himno so ponavadi preproste, vendar dovolj izrazite, da si jih lahko zapomnijo najširši sloji. Takšna je tudi melodia Premrlove *Zdravice*: preprosta, neposredna, navdušujoča in značajska primerna žanru, kateremu je bila namenjena. Zaradi tega je bila razširjena in prepoznavna, njen izraz blizu slovenskim pevcem, lahko rečemo, da so se z njo identificirali. Vprašanje je, ali ista melodia ustreza tudi kasneje dodani sedmi kitici Prešernove pesmi, ki ima drugačno vsebino kot prvotno izbrane kitice. Z njo dobi Premrlova skladba tudi drugačen pomen in jo drugače občutimo. V skladu z rabo in namenom je smiselno prilagoditi interpretacijo. Da bi zadostila funkciji himne, mora imeti melodia določene značilnosti, ki jih, kljub njenemu prvotnemu nepretencioznemu namenu družabnosti, lahko prepoznamo tudi v Premrlovi melodiji. Zgradba prvih treh taktov *Zdravice* ima značilen unisono, ki v primerni izvedbi (tempu) lahko deluje slavnostno. Kvartni postop z dominante na toniko je značilen tudi za mnoge druge znane himne, npr. francosko *La Marseillaise*, in je močno izrazno sredstvo čustva radosti.⁵⁵ Preprosti melodiji daje poseben učinek ritem. Punktirani ritem, izveden v zmernem ali celo počasnem tempu in s primernimi akcenti, doda melodiji potreben zanos. S spremembami tempa, akcentov, dinamike in agogike lahko torej pridobi Premrlova melodia bolj slavnosten, himničen značaj, ki ustreza tudi besedni vsebini za himno izbrane sedme kitice Prešernove pesmi.⁵⁶

statična ritmična gradnja in postopno melodično gibanje. Tako zgrajena je tudi nekdanja srbska himna *Bože pravde*. Prav tako pogost glasbeni vzor so bile vojaške koračnice, še zlasti francoska himna *La Marseillaise*. Ta je tako s svojo ritmično strukturo kot tudi z melodično gradnjo, še zlasti z intervalnim postopom kvarte navzgor, bila zgled tistim himnam, ki opisujejo boj za narodovo svobodo. V nasprotju z njimi je na druge močno vplivala spevnost melodij italijanskih opernih mojstrov. Himne s tako melodijsko največkrat opevajo lepote svoje dežele. Takšna je tudi sedanja hrvaška himna *Lijepa naša domovino*. V himnah nekaterih azijskih držav se kažejo elementi tradicionalne ljudske glasbe, ponekod so folklorne značilnosti še bolj poudarjene z rabo ljudskih glasbil. Le redke države, pretežno tiste srednjega vzhoda, pa so za svoj državni simbol sprejele himno brez besedila, kratke, fanfaram podobne melodije. Prim. Malcolm Boyd, *National anthems, The New Grove Dictionary of Music and Musicians* 17, 2. izdaja, London, Macmillan Publishers Limited, 2001, str. 654–655.

⁵⁵ Deryck Cooke, *Jezik muzike (The language of music)*, Beograd, Nolit, 1982, str. 147.

⁵⁶ Izogniti pa se ne moremo omembi nekaterih problemov, povezanih z izvedbo *Zdravljice*. Himne se lahko izvaja (tudi po slovenskem zakonu) samo instrumentalno, vendar so mnogo bolj učinkovite, če se pojejo. Obseg, ritmična in harmonska struktura himničnih melodij morajo biti primerni tudi za množično ljubiteljsko petje. *Zdravljica* ni množična pesem. Kot zborovska skladba sicer ni zahtevna za izurjene pevske zборе, vendar pri množičnem izvajanju težave povzročata ambitus melodije

V himni *Zdravljici* sta bila literarni in glasbeni simbol naroda združena v novo kvaliteto, s katero se je in se identificira slovenski narod. Evocira vse tisto, za kar si je prizadeval že od začetkov narodne prebuje, po drugi strani pa tako po literarni kot po glasbeni plati oživlja narodov kolektivni spomin in občutke, njegovo zgodovino in značaj. Prešernova *Zdravljica*, Premrlova *Zdravica* in tudi himna *Zdravljica* so se vsaka posebej vtisnile v zgodovinski spomin naroda. Izhajajo iz slovenske kulturne tradicije in so del nje. Čeprav se je *Zdravljica* kot politični simbol naroda utrjevala šele po drugi vojni ter dokončno potrdila z razglasitvijo za državno himno na začetku devetdesetih let preteklega stoletja, pa njena recepcija kaže, da je bila in je *Zdravljica* vse troje: literarni, glasbeni in politični simbol Slovencev.

NATIONAL ANTHEM AS A SYMBOL: RETHINKING AT THE CENTENNIAL OF THE SETTING OF THE SLOVENIAN NATIONAL ANTHEM *ZDRAVLJICA*

Summary

Although *Zdravljica* is one of the youngest national anthems in the world (officially adopted in 1990), it has a long and interesting history. Its reception as the representative song of the Slovenian nation in its crucial historical moments shows that *Zdravljica* functioned as a national, music and literary symbol decades before its official institutionalisation. The following facts had an influence on the history of the reception of the Slovenian national anthem:

- The authors did not write *Zdravljica* with the purpose of being a national anthem.
- The text and melody of *Zdravljica* did not spring up simultaneously as with most other national anthems.
- The author of the text is the most famous Slovenian poet, France Prešeren.
- Prešeren's poem *Zdravljica* was written in 1844 and was first affirmed in the revolutionary year 1848, while its setting, by Stanko Premrl, originated six decades later in 1905, and was first affirmed in 1917.
- The first version of Premrl's *Zdravica* was a mixed chorus on the first, second and fifth stanzas of the poem in the form of a drinking song; only a few years later he arranged his music for a male chorus and added the seventh stanza, which is declared now as the national anthem.
- After World War II, *Zdrav(lj)ica* functioned as a social song and became part of the repertoire of the majority of Slovenian choirs and, with the seventh stanza of Prešeren's poem, functioned also as a national symbol on Slovenian Cultural Day, the day of the anniversary of Prešeren's death.

(interval decime) ter melodični postop velike sekunde navzdol v šestem taktu. Poleg melodije je za laične pevce lahko problematična tudi natančna izvedba ritma.

In the year 1848 when Prešeren's national-political poem *Zdravljica* was first published and affirmed, the Slovenian nation identified itself with the official anthem of the Habsburg Monarchy, *Gott erhalte Franz der Kaiser*, which they sung in Slovenian. Their patriotic feelings also encouraged the pan Slavic anthem *Hej, Slovani*. From its very beginning in the year 1860, the patriotic song *Naprej zastava Slave* became a symbol of Slovenian national endeavours. Its words by Simon Jenko represent a radical pan Slavism and together with its march melody by Davorin Jenko filled not only Slovenian singing masses but also other Slavic nations with enthusiasm. "Slovenian Marseillaise" functioned as a national anthem. After the ruin of the Austro-Hungarian monarchy it became part of the official three-piece national anthem of the new state of Serbs, Croats and Slovenes.

Slovenes got a new official national anthem after World War II. The old pan Slavic song *Hej, Slovani*, which for a century had remained in the memory of all Slavic nations, represented the new Yugoslavia. At the same time, Premrl's *Zdravica* began its real life as a social song and as a symbol of the Slovenian nation. Its significance was growing together with the Slovenian struggle for independence. In 1990 it was declared the national anthem.

Zdravljica reveals the national history and the character of the nation. The Slovenian nation identifies itself separately with the words and the music, that is to say with Prešeren's poem *Zdravljica*, Premrl's setting *Zdravica* and the national anthem *Zdravljica*. The characteristics of *Zdravljica* do not entirely correspond to the typology of most other national anthems. The verses of the seventh stanza of Prešeren's poem *Zdravljica* glorify peaceful cohabitation between nations, while the melody of the anthem was originally written as a social song with the other strophe of the poem. In spite of that, the melodic structure shows some similarities with other national anthems (for example, the beginning moving from dominant to tonic and the rhythm) and with the proper interpretation the melody of the national anthem gains an appropriately solemn character.